

Недељко В. Радосављевић

Историјски институт, Београд - Србија

e-mail: nedeljko.radosavljevic@iib.ac.rs

ВЕНЕДИКТ КРАЉЕВИЋ, ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ*

Апстракт: У раду је анализирана биографија епископа Венедикта Краљевића. Хронолошки оквир истраживања је од 1765, када је рођен у околини Солуна, до његове смрти у Венецији 1862. године. Део рада је усмерен на догађаје везане за време које је провео у Дабробосанској митрополији, где је сакупљао милостињу за један Синајски манастир, да би потом постао и викарни епископ дабробосанског митрополита Калиника. Хронолошки је утврђена његова активност од бекства у Хабзбуршку монархију, а потом и у Србију 1807, до добијања руског пасоша и одласка у Далмацију под француском влашћу 1808. године. Дати су и подаци о његовим везама са организаторима Јанчићеве буне у Босни. Истакнута је важност његових добрих веза са француским властима, које су га поставиле за епископа Далматинске епархије, као и чињеница да су православни верници добили пуну верску слободу у француским Илирским покрајинама. Такође је указано да је од хабзбуршке окупације Далмације 1813. био под сталним надзором власти, а притисак да у епархију уведе Унију био је све јачи од 1816. године. У преговорима са Владом, чија суштина никада није била потпуно разјашњена, Краљевић је представио пројекат Уније, али је такође инсистирао на њеном постепеном увођењу, можда у намери да се он не спроведе у дело. Након што су у Семинарију у Шибенику дошли гркокатолички професори из Галиције, а његови преговори о увођењу Уније били откривени, против Краљевића је 1821. организирана завера. У извршеном атентату су убијени командант града, пуковник Гример, и гркокатолички каноник Ступницики, али не и епископ Краљевић. После тога, он се преселио у Задар, где је провео две године, да би потом отишао у Италију. Пензионисан је 1828. Умро је у Венецији 1862. године. У својој опораци истакао је да је био одан православљу и да никада није прихватио унију.

Кључне речи: Венедикт Краљевић, Хабзбуршка монархија, Француска, Далмација, рукоположење, епископ, Православље, Унија.

Међу митрополитима Васељенске патријаршије, који су били на челу епархија насељених српским народом православне вероисповести, било је личности са богатим биографијама. И Биографија Венедикта Краљевића, који је од обичног монаха једног од солунских манастира успео да постане викарни епископ дабробосанског митрополита, а после тога и далматински епископ, прво под француском, а потом и хабзбуршком влашћу, још увек није потпуно објашњена, посебно када је реч о њеном осетљивом делу, који се односи на покушај реализације уније у Далмацији. О епископу Краљевићу

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја „Европа и Срби: подстицаји и искушења европске Модерне“ Ев. бр. 177031, који се реализује у Историјском институту у Београду.

остали су сачувани неки од прворазредних извора, док је у аутобиографијама неких његових савременика такође изнет став о њему. И дела српске критичке историографије садрже одређен вредносни суд о његовом раду¹.

Венедикт Краљевић рођен је 1765. године у селу Балти код Солуна, од оца Христодулоса *Граматака*, Грка, и мајке Александре, која је била бугарског порекла. Презиме Краљевић, које је користио, или је преведено са грчког, или је узето касније. Никодим Милаш наводи да му је право презиме било *Пачаура* или *Полизовић*², али то је пре могао бити надимак словенског, бугарског порекла³. Ипак, није искључено и да се ради о словенизираној варијанти грчког презимена *Patcavuras*. Герасим Зелић, који га је добро познавао, али и имао наглашен негативан став према њему, тврдио је да му је отац био кујунџија, што прихвата и Ђоко Слијепчевић⁴. Међутим, презиме *Грамастик*, указује да се Венедиктов отац можда бавио описмењавањем деце или писарским послом. Краљевићево осећање етничке припадности није спорно. Оно је било грчко. О томе говори и једно од писама које је упутио Вуку Караџићу. У писму се, између осталог, наводи следеће: *ја нисам Србин него Грк, и на србском језику [сам] самоук, но љубим га као и свог матерњег језика*⁵. Ако се узме у обзир порекло родитеља, матерњи језик Венедикта Краљевића био је бугарски, па се може претпоставити да му због тога касније није било тешко да научи српски. Међутим, одрастао у етнички мешовитој средини, и образован на грчком језику, он је и тај језик сматрао својим. У суштини, он је био билингвалан, изворни говорник и бугарског и грчког језика. И знање турског, које је касније показао, свакако је стекао у родном крају.

Образовање Венедикта Краљевића је, као и неке друге чињенице из његове биографије, остало недовољно разјашњено. С обзиром на то да му је отац припадао имућнијем слоју хришћанског становништва, он је могао похађати неку од бројних грчких школа у Солуну или његовој околини. За разлику од аграрног друштва балканских Словена, Грци су имали развијен школски систем, од основних школа до патријаршијске академије у Цариграду, као и других, програмски добро утемељених теолошких школа⁶. Монашки чин Венедикт је примио у манастиру Свете Анастасије

1 Део извора који се односе на његову активност у време Првог српског устанка чува се у Архиву САНУ у Сремским Карловцима. Нека од писама у којима се помиње објавио је Радослав Перовић, *Први српски устанак, акта и писма 1*, Београд 1977. Важне прворазредне изворе који се односе на питања Краљевићевог предлога о унији објавио је Алекса Симић 1863. године. Симић (1863). У аутобиографији Герасима Зелића, архимандрита манастира Крка, и једно време администратора Православне цркве у Далмацији, расправе и неспоразуми које је аутор имао са њим заузимају важно место: Зелић 1897; Зелић 1898; Зелић 1900. Сложен однос с Краљевићем имао је и Кирил Цвјетковић, свештеник у кога је он у почетку због доброг образовања и одмерености имао поверења, све до отварања питања уније. Руварац 2004. Питању Краљевићевог деловања у Далмацији, посебно када је реч о могућем склапању уније, пажњу су посветили Никодим Милаш, Ђоко Слијепчевић и Коста Милутиновић. Милаш 1901; Слијепчевић 1991; ИСН V/2, 279–307. Милутиновић К.. Биографије са основним подацима о Краљевићевој делатности дали су и Сава Вуковић и Недељко Радосављевић. Вуковић 1996, 64–65; Радосављевић 2011а, 327–328.

2 Милаш 1901, 477; Радосављевић 2011а, 327.

3 Од *парзал* буг, крпа, крпица.

4 Зелић 1898, 174; Слијепчевић 1991, 522.

5 Венедикт Краљевић је у поменутом писму питао Вука Караџића да ли би могао да ради у семинарији која би била отворена у Шибенику, јер није успео да нађе одговарајуће наставнике. У прилогу му је доставио и препис окружнице којом се Далматинци позивају да буду пренумеранти за Вуков *Српски рјечник*. *Вукова преписка 1 1988*, док. 116, 360–364.

6 О значајној мрежи и вредности тих грчких школа, у време руско-османског рата 1768–1774,

код Солуна, где је највероватније стекао или употпунио своје теолошко образовање⁷. Већ од тада, његова биографија постаје противречна и на моменте недовољно јасна, јер највише података о њему потиче из извора који су наративни и често субјективно обојени. Архимандрит Герасим Зелић, у свом *Житију*, наводи да му је Краљевић сам испричао да је, као манастирски ђакон, узео из касе 6.000,00 гроша и одатле пребегао у Букурешт, где је провео три године. Ђоко Слијепчевић преузео је Зелићеве наводе, коректно и дословно га цитирајући у делу где тврди да му је он (Краљевић) *то сам из уста казивао*⁸. Никодим Милаш истиче да га је Зелић упознао 1805, када је *са преписаном граматом једног синајског протосинђела* сакупио милостињу, и да је тада од њега могао чути наведене податке⁹. Зелић је, чак, тврдио да се са преписом грамате, преузетом од једног синајског протосинђела, и он сам (Краљевић) *издавао* за духовно лице у том чину. Грамата се односила на прикупљање милостиње у Босанском пашалуку, а када је Краљевић, јуна 1805, са њом прешао и у Далмацију, архимандрит Зелић, тада администратор Православне цркве у Далмацији, није му дозволио да милостињу прикупља и вратио га је назад¹⁰. Насупрот овим тврдњама, Нил Попов сматра да је Венедикт Краљевић заиста извесно време боравио у неком синајском манастиру, претходно обишавши Свету земљу, и да је самим тим и грамата била дата лично њему. Краљевић се из Далмације јуна 1805. вратио у Босну¹¹. И Кирил Цвјетковић тврди да је он заиста био протосинђел, *који је са једним другим синајским протосинђелом за синајски манастир просио*¹². Цвјетковић је добро познавао Краљевића, па је став Нила Попова, да је он заиста био протосинђел неког синајског манастира, тиме потврђен.

У опису Венедикта Краљевића, насталом касније, када је њихов сукоб био наглашен, архимандрит Зелић није могао да приликом писања у потпуности избегне лични моменат. Међутим, поставља се питање да ли би код Зелића, администратора Далматинске епархије у којој је желео да сакупи милостињу, Венедикт Краљевић покушао да стекне поверење баш тиме што би му се поверио да је из свог манастира отуђио 6.000,00 гроша, чак и да је то заиста учинио. И да ли би му тај детаљ из биографије, било где и ма у чему користио да га је, јавно или у поверењу, износио појединим личностима. Због тога се у оцени веродостојности Зелићевих навода у обзир морају узети и други извори. У својој *Автобиографији*, Кирил Цвјетковић наводи да је 1808. јеромонаху Исаји Омчикусу из манастира Крупе, који је био шибенски парох, Зелић писао да је у Сплиту *имао срећу целивати десницу г. епископу Краљевићу*, за кога, поред осталог наводи, *да благоговјежнијег (побожнијег) епископа као овога није видио, а особито јунака*¹³. Имајући у виду Цвјетковићеву одмереност, коју је у аутобиографији показивао и поред тога што је због догађаја везаних за каснију Краљевићеву делатност у Далмацији доспео у затвор, овом његовом податку може се веровати, јер није имао никаквог разлога да пише пристрасно у Краљевићеву корист.

адмирала Алексеја Орлова, команданта руске флоте која је оперисала у Средоземљу, подробно је обавестио бивши пећки патријарх, Василије Јовановић-Бркић. Јовановић-Бркић 1891, 43–66.

7 Вуковић 1996, 64; Слијепчевић 1991, 522.

8 Зелић 1900, 211–212; Слијепчевић 1991, 522.

9 Милаш 1901, 477.

10 Зелић 1898, 146–147.

11 Попов 1873, 338.

12 Руварац 2004, 30.

13 Кирил Цвјетковић наводи и да је лично видео то писмо код поменутог шибенског свештеника. Руварац 2004, 31.

Зелићево широко, иако функционално стечено образовање, како опште, тако и теолошко, било је веома добро. Он је био угледан архимандрит који је обишао Русију и Италију, ишао на ходочашће на Свету Гору, а био је примљен и код васељенског патријарха. Боравак у Цариграду користио је да упозна његове старине и знаменитости¹⁴. У сталној борби за очување православне вероисповести у време млетачке власти, Зелић је имао проблема са њеним локалним носиоцима, који су у погледу верске толеранције често занемаривали наредбе из Венеције. Исто тако, у православном свештенству покушавао је да искорени обичаје који су се косили са њиховим чином, што је касније најчешће био случај у Боки которској (ношење оружја и световне одеће, бријање браде...) ¹⁵. Међутим, када је Француска окупирала Далмацију и дала веће слободе православним, укључујући формирање епископије и право на посебног епископа, на тај високи положај био је изабран Краљевић, а не он, што је очигледно допринело стварању неспоразума међу њима¹⁶. Зелићева строгост и груб однос према свештенству (некад испољавани с разлогом), на које указује и Цвјетковић, свакако су допринели томе да не буде изабран за далматинског епископа, док је Краљевић, иако личност авантуристичке природе, био далеко искуснији и показао велику дипломатску вештину у том тренутку, придобивши уз себе и један број православних Далматинаца¹⁷.

О Краљевићевом боравку у Влашкој мало се зна, сем да је тамо провео три године. Након тога, вратио се у Јањину, на простор Османског царства. У вези с тим занимљив је податак који се наводи у Зелићевом *Житију*, да је код Али-паше Јањинског Краљевић био *субаша*¹⁸. Податак да је Краљевић био у служби Али-паше није морао бити погрешан, али поменута служба вероватно јесте. У служби код појединих везира, од којих су неки готово самостално управљали периферним провинцијама Османског царства, било је и хришћана, чак и у војним структурама¹⁹. Међутим, с обзиром на образовање и вештину комуникације коју је стекао, Краљевић би Али-паша био далеко кориснији у вршењу административне, а не војне дужности, посебно када се радило о комуникацији са православним хришћанима. Сам Али-паша Тепелени, пореклом Шинтар (Госка), добио је на управу санџак Трикалу и град Јањину 1787–1788. године. Овај локални господар, на кога Порта због побуне опаснијих по државни поредак није обратила довољно пажње, је након последњег хабзбуршко-османског рата (1788–1791) ушао у низ сукоба са господарима околних подручја, па се Краљевић вероватно није дуго задржао код њега, тим пре што је атаковао на околна хришћанска подручја (године 1788. уништио је и раселио напредан хришћански град Москопоље, насељен Цинцарима)²⁰.

14 Зелић 1897, 105–150.

15 Зелић 1900, 36–37.

16 И пре именована од Наполеона I, као једини рукоположени епископ, Венедикт Краљевић је већ у одређеној мери вршио духовну власт. Наполеон га је за далматинског епископа именовано 26. марта 1810, а истим актом и Зелића за епископског викара за Боку. Милаш (1901), 482; Слијепчевић 1991, 523.

17 *Зелића презрјеше за узрок његове суровости и строгога поступања са свјашченством*. Руварац 2004, 32.

18 Зелић 1900, 211.

19 Словенски писар османског сераскера Хуршид-паше, који је 1813. сломио отпор српске устаничке државе, био је свештеник Димитрије (поп Дина), који је одмах потом, под монашким именом Дионисије, постао Београдски митрополит, познат као заступник и заштитник верника пред државним властима. Радосављевић (2007), 129; Ковачевић (1891) 29–30.

20 Али-паша Тепелени Јањински, убијен по налогу централних власти 1822. у манастиру Св.

Краљевићево кретање након одласка из Јањине није у потпуности јасно. Изгледа да се тада коначно нашао на Синају, у неком од тамошњих православних манастира. Синајски манастири припадали су Јерусалимској патријаршији, која је имала разгранату таксидиотску делатност, и чији су монаси у европским земљама насељеним православним становништвом, без обзира на државне границе (унутар или изван Османског царства) прикупљали милостињу како за своје манастире, тако и за саму Патријаршију. И он је кренуо у прикупљање милостиње у европском делу Османског царства. Боравак Венедикта Краљевића на просторима Дабробосанске митрополије, подудара се са Првим српским устанком²¹. С обзиром на то да је, по Зелићевом казивању, у Далмацију из Босне стигао у јуну 1805, извесно је да је тамо био већ у пролеће исте године, а можда и раније. У Далмацији се није задржао, јер је у њу ушао без карантинског боравка, на месту које за то није био предвиђено²². После повратка из Далмације у Босну, Венедикт Краљевић је 1806. рукоположен за викарног епископа дабробосанског митрополита Калиника I, са титулом *митрополит кратовски*²³.

И када се ради о његовом рукоположењу и интронизацији за кратовског митрополита постоје противречне информације. Калиник I, тадашњи дабробосански митрополит и архиепископ града Сарајева, руководио се логичним мотивима да добије викарног епископа. Дабробосанска митрополија била је и по територији, а до 1808. и по броју верника, највећа од епархија угашене Пећке патријаршије. Како митрополит услед лоших саобраћајних прилика није могао да увек свуда стигне на време, помоћни епископ, који је по његовом наређењу могао да изврши све архијерејске обреде, био је од велике помоћи. И неки од његових предходника имали су викарне епископе, а у случају архијереја који су касније били на дабробосанском митрополитском трону то је готово постало правило. Дабробосанска митрополија је, заправо, била једина од свих епархија бивше Пећке патријаршије која је, готово у континуитету, имала викарног епископа²⁴.

Већина аутора која је писала о Венедиктовом рукоположењу помиње да је у том случају постојао и елемент симоније. Никодим Милаш истиче да је Васељенска патријаршија наложила Калинику да за викарног епископа рукоположи протосинђела Антима, који би му годишње давао 45 кеса новца, што је била сума од 4.500,00 дуката. На наговор свог секретара Киријака, митрополит Калиник се предомислио, а патријаршијско писмо је или фалсификовано или је у њему извршена интерполација и унето Краљевићево име, па је за викарног епископа посвећен он. Милаш у овом случају наводи и читав ланац симоније: Краљевић је наводно Киријаку дао 100 дуката, да би он убедио митрополита Калиника да ће му само за рукоположење дати 300 дуката²⁵. Позивајући се на исте изворе, Ђоко Слијепчевић се ограничио на закључак да је до архијерејског чина Краљевић дошао *на недопустив начин*²⁶. И Краљевићеви

Пантелејмона у месту Памвотида. http://sr.wikipedia.org/sr/Али-паша_Јањински. Приступљено 30.05. 2014.

21 Радосављевић 2013, 175.

22 Краљевић је Зелићу, тада генералном викару Православне цркве у Далмацији, изјавио да је дошао *више Цетине, преко Уништа*. Зелић 1898, 146–148.

23 Титулација викарних епископа дабробосанских митрополита, која је гласила *митрополит кратовски*, носила је име по месту Кратово у близини манастира Св. Николе у Бањи, у непосредној близини данашњег Прибоја, у коме је било првобитно средиште те епархије Дабарска епископија. Радосављевић 2013, 175–176.

24 О томе опширније: Радосављевић 2013, passim.

25 Милаш 1901, 477.

26 Слијепчевић (1991), 461, 522.

савременици у својим мемоарским делима то помињу. Герасим Зелић такође наводи да је Краљевићу *јепископство продао Калиник босански*²⁷. Кирил Цвјетковић ту ситуацију слично интерпретира. По њему, при митрополиту Калинику I била су два протосинђела, један старији, коме не помиње име, и други, који је у епархији био кратко време, синајски таксидиот Венедикт Краљевић. Иако је патријаршија препоручивала првог протосинђела (Антим), Краљевић је успео да преко митрополитовог секретара утиче на то да се у патријаршијској грамати Антимово име избрише и унесе његово. По Цвјетковићу, Венедиктов избор за кратовског митрополита био је 1805. године²⁸. Сава Вуковић је по овом питању био опрезнији, наводећи само податак да је 1806. Краљевић рукоположен и интронизован за кратовског митрополита, али и то да је по одласку митрополита Калиника за Цариград Дабробосанском митрополијом управљао *користећи се симонијом*²⁹. Сава Вуковић је несумњиво добро познавао како литературу, тако и наративне изворе који говоре о Краљевићевом рукоположењу, али их очигледно није прихватио без резерви као потпуно поуздане.

Рукоположење Венедикта Краљевића извршено је 1806, од *ad hoc* сабора сачињеног од тројице најближих архијереја³⁰. То је, с обзиром на удаљеност од престонице, била уобичајена пракса у Васељенској патријаршији. Дабробосански митрополит Калиник био је позван у Цариград, где је убрзо постао синодски митрополит. Калиникове карактеристике и деловање, међутим, не указују на изражену среброљубивост и спремност да се упусти у ризичан избор викарног епископа који не би био прихватљив Патријаршији. Све време боравка у престоници, где је био синодски митрополит, он се бринуо за стање у Дабробосанској митрополији, које је временом бивало све теже. Отуда произилази и одређена резерва према наводима да у Патријаршији нису знали ко је и на који начин рукоположен. Васељенска патријаршија је почетком 19. века будно пратила збивања у свим митрополијама, и не би било тешко једноставном провером преко државних власти утврдити ко је рукоположен за викарног епископа, и ако треба, извршити поништавање те одлуке уколико није била у складу са њеним наредбама. Могућност која такође постоји је и та да су митрополиту Калинику дате одрешене руке да себи изабере викара. Међутим, како је из Патријаршије је о томе стигла грамата, та могућност је мала. Још једна чињеница указује на потребну резерву према наводима да је избор викарног епископа извршен готово на основу понуде ко ће за то дати више новца: износ од 4.500,00 дуката годишње који се помиње, у епархији осиромашеној немилосрдним фискализмом власти, у време рата са устаничком Србијом, тешко да је уопште могао бити сакупљен. Поређење са пешкешом који је уплаћиван у султанову благајну од митрополита који су добијали Дабробосанску митрополију то потврђује: он је износио 15.500,00 акчи, односно 55,35 дуката. Иако

27 Зелић такође помиње да је првобитна идеја била да протосинђел Антим буде рукоположен за викарног епископа, који би дабробосанском митрополиту Калинику давао 45 кеса новца, док би њему остајало пет, али да је уз помоћ митрополитовог секретара Киријак граматик извршена интерполација у патријаршијској грамати и уместо Антимовог имена унето Венедиктово. Као изворе по којима је то у свом *Житију* записао, Зелић помиње самог протосинђела Антима, који је 1808. преко Задра путовао за Анкону као нови капелан тамошње грчке црквене општине. Зелић 1900, 201–202.

28 Руварац 2004, 30.

29 Вуковић 1996, 64.

30 По канонима Православне цркве, епископи имају једнаку благодат и духовну власт, па због тога један не може рукоположити другога, једнак једнакога. Мирковић 1983, 121–122; Радосављевић 2013, 176.

је пешкеш царској благајни био скроман и није био једини порез који су архијереји плаћали, тешко да би било могуће да само за закуп епархије викарни епископ даје дабробосанском митрополиту Калинику суму 81 пут већу од тога, а да му, притом, остане довољно средстава да издржава себе и придворна лица, плаћа државној благајни све што се од њега тражи, и даје одређену суму Патријаршији.

У време Првог српског устанка, османска војска из Босанског пашалука имала је велике губитке у биткама против српске устаничке војске, посебно 1806. на Мишару и 1807. код Лознице. После тога, ова формација једно време није била употребљива за офанзивна дејства. У тој ситуацији, притисак на хришћанско становништво био је велики, јер је постојао и оправдан страх од могућег устанка у Босни. И тада, и у ранијим ситуацијама, као и касније, начини да се такве појаве предупреду били су одузимање оружја од хришћана, дељење оружја муслиманима, али и затварање најугледнијих православних првака, пре свега митрополита и других духовних лица, који су пуштани на слободу тек након што би били тешко оглобљени, а верницима упутили прокламације о потреби верности османским властима. У таквој ситуацији нашао се и кратовски митрополит Венедикт Краљевић. Он је брзо био осумњичен да је одржавао везе са људима који су припремали устанак у Босни и, заједно са својим протосинђелом и архиђаконом, био ухапшен. Непосредан повод за то био је његов обилазак епархије 1807. ради прикупљања владичанских прихода³¹. И Герасим Зелић, који је према њему био ненаклоњен, наводи да су Краљевића, *новог босанског епископа, Турци затворили, мучили и оглобили*. Заједно са њим, ухапшено је још неколико лица из његовог најближег окружења³².

Убрзо ће се потврдити да су османске сумње у Краљевићеву лојалност имале основа, као и то да у народу није био без подршке. По тада устаљеној османској пракси, Краљевић је могао да за свој откуп плати висок новчани износ и буде пуштен како би вернике позвао на мир. Међутим, у ратној ситуацији у непосредној близини, тражено је и јемство хришћанских првака за његово лојално држање. Судећи по расположивим изворима, то јемство никада није добијено, делом због начина на који је управљао црквеним пословима³³, а делом и због тога што је било тешко наћи некога ко би својим животом и имовином јамчио за било кога, а посебно за странца, кратовског митрополита Венедикта Краљевића. Он се, међутим, откупио сам, предавши везиру сав новац који је имао код себе, уз обећање да ће остатак дати чим га прикупи у епархији. Чињеница да је дао сав новац који је у ризници имао и да то није било довољно, указује на то да је од њега тражен изузетно висок откуп.

Петог септембра 1807, Петроварадинска команда обавестила је митрополита Стефана Стратимировића да је Венедикт Краљевић, заједно са протосинђелом Стеријевићем (очигледно се радило о Грку, чије је презиме србизовано), два монаха, Теодосијем Станковићем и Неофитом Михаиловићем, и слугом Нешком Зечевићем, пребегао у Хабзбуршку монархију како би спасао живот³⁴. О Краљевићевој домишљатости и смелости, говори и податак да је босанског везира успео да зава

31 Слијепчевић 1991, 462; Милаш 1901, 478.

32 Зелић 1898, 149.

33 Зелић наводи да је показао немилосрдан фискални притисак према сарајевским хришћанима, увредивши српске еснафе тиме што је, након смрти једног чизмара, забранио да се његово тело до погребне унесу у цркву док му се не плати 500 гроша, иако је иза њега остала сиромашна удовица са петоро деце. Због тога није било могуће очекивати солидарност према њему у тренутку када је био ухапшен. Зелић 1900, 203.

34 Милаш 1901, 478; Слијепчевић 1991, 462.

пославши му фишеке са обећаним новцем, за који се по њиховом отварању испоставило да није ни златан ни сребрн, већ бакарни, са само једним златником на врху сваког фишека³⁵. И ма колико то на први поглед изгледало наивно, у ствари је било изводљиво: фишеци су адресирани на везира и били су запечаћени печатним воском и Краљевићевим печатом, па нико није ни помишљао да их отвара све док нису донети у Травник³⁶. За то време, кратовски митрополит Венедикт Краљевић имао је времена да побегне, можда и потплативши неке од представника османских власти уколико су имали задатак да га прате и чувају.

По преласку у Хабзбуршку монархију и издржаном карантину, Краљевић се јавио карловачком митрополиту Стефану Стратимировићу, који му је за привремено боравиште одредио манастир Бешеново³⁷. У Хабзбуршкој монархији он је брзо од војних власти затражио да се босанским хришћанима пошаљу оружје и муниција, што је сместа одбијено, а влада је, задржавши привидну неутралност, одмах схватила да је он у контакту са завереницима који су у Босанској крајини припремали устанак. Јован Јанчић, будући вођа побуне у тој области, био је у вези са Краљевићем, за кога Ђорђе Микић тврди да му је *дипломатски крчио пут*³⁸. И хабзбуршка обавештајна служба указивала је на то да би акција митрополита Венедикта имала великог одјека у Босни, што делимично мења ставове о његовој непопуларности у Дабробосанској митрополији. Наредне године, 25. јула 1808, хабзбуршки обавештајац из Босне, Аћим Рунић, о томе је известио претпостављену команду³⁹. Јанчић је, у склопу активности на организовању буне, чак успео и да посети Краљевића у Бешенову. Међутим, писма која му је слао била су отворана и цензурисана, због чега су каснила, па Краљевић није могао да битније утиче на збивања у Босанској крајини⁴⁰.

Османске власти су пажљиво пратиле делатност Венедикта Краљевића. Оне су брзо биле обавештене о томе где се налази, а намере које је имао када је реч о подизању буне у Босни већ су биле познате. У праћење ситуације у Дабробосанској митрополији, па и бриге о томе шта викарни епископ Краљевић ради, био је укључен и митрополит Калиник I, који је одржавао комуникацију са Краљевићевим секретаром и писаром. Радило се, у ствари, о секретару дабробосанског митрополита, који је био оданији њему него Краљевићу. И то је, вероватно, био један од канала којим су информације о кратовском митрополиту одлазиле у Цариград⁴¹.

Ефикасан начин да се Краљевићева активност спречи био је подношење захтева за његово изручење. Тај захтев је хабзбуршким властима упућен веома брзо, и био је заснован на одредбама Београдског мира из 1739, који је предвиђао и изручење поданика друге стране које њене власти потражују⁴². Образложење

35 Милаш 1901, 478.

36 Зелић тврди да је, притом, богато наградио и јасакчије који су везиру носили новац. Писара Киријака, који је гарантовао за Венедикта Краљевића, а који је потом ухапшен, из заточеништва су откупили припадници грчке заједнице у Сарајеву. Зелић 1900, 207–209.

37 Милаш 1901, 478.

38 Микић 2004, 223.

39 *И боје се Турци владике Венедикта да не би с друге стране заметнуо смутњу, јере би сва раја к њему привјерила се. То ми каже Сарајлија да се Турци тога боје од њега, јер је вјешт градовима, раји, свјем начину од Босне...* Перовић 1977, док. 373, 375.

40 Микић 2004, 223.

41 Радосављевић 2011б 283.

42 На основу одредби Београдског мира, године 1813. је тражено да буду изручени београдски митрополит Леонтије, Карађорђе Петровић и значајнији устанички команданти. Хабзбуршке власти су то с великим тешкоћама избегле, јер је постојала опасност да тада веома бројна и

османских власти у захтеву за Краљевићеву екстрадицију било је смишљено тако да се тешко може одбити. Османска страна определила се да наведе да је Краљевић *однео много туђег новца*. На тај начин, он је приказан као преступник, а не као присталица подизања устанка, чиме је позиција хабзбуршких власти постала још неугоднија⁴³. Милаш наводи и да је Краљевић позван од митрополита Стратимировића да пружи оправдање за такве оптужбе, али да он то није учинио и да је, по препоруци француских власти у Далмацији, одлучио да оде тамо⁴⁴. С обзиром на то у каквој се ситуацији после османског захтева за изручењем нашао, као и на то како је прешао у Хабзбуршку монархију, Краљевић никакво оправдање није ни могао да пружи, а саме османске оптужбе, такође, нису биле доказиве, осим могућих облигација које је приликом пуштања из затвора можда дао везиру као гаранцију. Како је подручном команданту, генералу Симбшену, из Беча стигао званичан акт да Краљевића изручи босанском везиру, он је на сугестију појединаца из војних власти прешао у устаничку Србију, и ступио у контакт са београдским митрополитом Леонтијем Ламбровићем⁴⁵.

Долазак у српску устаничку државу за Краљевића би у неком другом тренутку значио сигурност, али његово порекло и комуникација са београдским митрополитом Леонтијем Ламбровићем су му и ту отежали положај. Година 1807. била је време највећих устаничких успеха. Београд је у целини ослобођен, а предао се и велики ужички гарнизон. Поред тога, у рату против Османског царства већ је била и Русија. Међутим, Васељенска патријаршија је, свакако под контролом Порте, развила одређену дипломатску активност како би са Србијом био постигнут мир. У том послу прво је био ангажован видински митрополит Авксентије, који је у јесен 1807. боравио у Београду код митрополита Леонтија, када се ту налазио и Венедикт Краљевић, такође архијереј Васељенске патријаршије. Митрополит Авксентије је Србима пренео уверавања Порте да ће, ако искажу оданост султану, „добити уређење какво желе“, што је митрополит Леонтије обзнанио, без саветовања са устаничким врхом⁴⁶. И околни архијереји имали су задатак да делују у правцу испитивања ситуације и покушаја да се она смири, на шта указује и акт којим се новопостављени зворнички митрополит обавезује да тако поступа⁴⁷. Поред тога, устаничка власт није довољно разумела положај Васељенске патријаршије, као и то да њеним архијерејима није био посао да подржавају устанке, већ да врше духовну мисију и старају се да заштите вернике. У свему томе активно је учествовао и руски дипломатски агент у Србији, Константин Константинович Родофиникин. Будући грчког порекла, због веза са митрополитом Леонтијем и деловања које није увек било у складу са ставовима устаничког врха, и он је брзо постао сумњив. А због заузимања за ставове Патријаршије о српском питању, митрополиту Леонтију је чак прећено и погубљењем⁴⁸.

Према митрополитима који су били Леонтијеви гости, као и према Родофиникину, Срби више нису били наклоњени, а за Венедикта Краљевића се брзо

добро опремљена османска војска пређе у Срем и покуша да их преотме, а расположиве граничне јединице не би биле у стању да пруже јачи отпор. Овај уговор примењен је и у случају изручења Риге од Фере.

43 Милаш 1901, 478.

44 Милаш 1901, 478–479.

45 Слијепчевић 1991, 462; Вуковић 1996, 64; Руварац 2004, 30–31; Алексијевић 1901, 534–535.

46 Радосављевић 2007, 108–109; Радосављевић 2009, 57.

47 Радосављевић-Маринковић 2012, 279–291.

48 Радосављевић 2009, 57.

прочуло да је наводно француски шпијун⁴⁹. Поред тога, притисак на њега стизао је и даље са османске стране, преко дабробосанског митрополита Калиника I. Током априла 1808, он се, преко хабзбуршких власти, са неколико писама обратио писару Киријаку, који је пребегао из Босне са Венедиктом Краљевићем, али је остао у Хабзбуршкој монархији, тражећи информације о томе шта је са његовом епархијом и викарним епископом. Писма су до Киријака путовала посредно, преко Николаса Бекеле, царског комесара у Пешти⁵⁰.

Да би се спасао, али и избегао изручење Османском царству од Хабзбуршких власти, он је са руским пасошем, који му је издао Родофиникин, маја 1808. напустио Србију и прешао у француску Далмацију. У Далмацији се, практично, ставио на располагање генералима Мармону и Дандолу⁵¹. Тако је Србију напустио једини епископ који је у том тренутку био спреман да отворено подржи устанике, и својим деловањем подстакне сличне процесе у Босни. Хабзбуршка монархија допустила му је да са руским пасошем уђе на њену територију и исту убрзо напусти. Касније ће се показати да је то било супротно њеним интересима.

У Далмацији, где је Краљевић стигао, владала је специфична ситуација. Православни Далматинци су под Млетачком републиком, све до краја њеног постојања 1797, често били изложени различитим притисцима да или прихвате унију, или пређу у римокатоличанство. О томе је бројне податке навео управо епископ Никодим Милаш⁵². За време краткотрајне хабзбуршке владавине (1797–1805), није се променило готово ништа. Доласком француске власти у Далмацију, провинцију којој су нешто касније припојени Дубровник и Бока, то стање се значајно изменило. Француска је у доба републике својим односом према римокатоличком бискупату, верницима, црквама и манастирима, римокатолике знатно удаљила од себе. На другој страни, православни верници о тим догађајима нису много знали, и међу њима је било могуће стећи лојалније поданике.

Година 1808. означила је почетак отвореног ривалства две личности у Далмацији, локалног архимандрита и генералног викара Герасима Зелића, и избеглог кратовског митрополита Венедикта Краљевића, у почетку са знатно мањим упориштем међу верницима, али стеченом дипломатском вештином. Генерал Мармон их је примио у Сплиту, али су теме о којима је разговарао са њима биле различите: док је са Краљевићем причао о приликама у Србији и Босни, и о томе како се османска власт носи са њима, разговор са Зелићем тицао се његових жеља да буде

49 Вукићевић 1901, 534–535. Митрополит Венедикт Краљевић познавао је Николу Миларесија, ађутанта француског генерала Мармона, из времена док је овај био секретар француског конзулата у Босни 1806. Будући Грк, као и још неколико официра из Мармоновог ближег окружења, он је генералу препоручио Краљевића по његовом доласку у Далмацију. Милаш 1901, 478–479.

50 Да је писар Киријак био поверљив човек Патријаршије и митрополита Калиника I потврђује и чињеница да су преко њега слате поруке о амнестији за ужичко-ваљевског митрополита Антима Зепоса. До писара Киријака писма из Цариграда стизала су преко Николаса Бекеле, царског комесара у Пешти. Од Киријака је, највероватније, потекла и информација да је Краљевић рукополагао у свештенички чин и недовољно спремне, често веома младе кандидате, што је могло утицати и на Стратимировићев доста дистанциран однос према њему. Радосављевић 2011б, 282–284.

51 Милаш 1901, 478–479; Слјепчевић 1991, 462. О томе да је Венедикт Краљевић до Далмације доспео преко Хабзбуршке монархије, а не неким другим путем, говори и Зелић. Зелић 1900, 210.

52 Милаш 1901, *passim*.

примљен од вицекраља Италије, а потом и Наполеона лично, како би изнео молбе православних Срба у Далмацији⁵³. И у њиховом приступу, разговору са гувернером Далмације Мармоном види се колико су били различити. Док је Зелић изашао са одређеним молбама, због чега је и дошао у Сплит, Краљевић се француским властима ставио на располагање и, будући добро обавештен, одговарао на питања која су генерала интересовала. Венедикту Краљевићу француска власт тада је дозволила да остане у Шибенику, одредивши му новчану помоћ, док је Зелићу било одобрено да крене пут Милана, а потом и Париза, како би тамо изнео своје молбе.

Септембра 19, 1808. године, Наполеон I је, на предлог проведитура, генерала Дандола, донео кључну одлуку о устројству Православне цркве у Далмацији. Та одлука имала је девет чланова, од којих су најважнији били установљавање Далматинске епархије, затим Епархијске конзисторије и православне семинарије (сјеменишта) за школовање свештеничког подмлатка. Одлука је, такође, садржала и важну наредбу о сазивању црквено-народне скупштине, сачињене од личности коју предложи *проведитор и архимандрит* (генерал Вићенцо Дандоло и Герасим Зелић), која ће дати смернице за решавање питања од значаја за црквену организацију у Далмацији (уређење мреже парохија, црквени трошкови, други црквени послови...). Одређена је и епископска плата од 15.000,00 лира, а било је предвиђено и да се половина од укупних трошкова епархије покрива из благајне Краљевине Италије⁵⁴. Догађаји су се даље одвијали брзо. Састав црквено-народне скупштине одређен је 6. новембра 1808, тако што је Дандоло предложио 40, а Зелић као генерални викар 80 чланова⁵⁵. У осам заседања, која су трајала до 22. децембра те године, донете су важне одлуке: одређена је депутација која ће ићи у Париз и изнети своју захвалност императору Наполеону I. Закључено је да далматинског епископа поставља цар, а оснивају се епархијска конзисторија и сјемениште; уређено је питање празника и управе над манастирима. Такође, одређена је мрежа парохија и висина свештеничких прихода. Свако примање новца преко прописаних износа сматрало би се симонијом. Црква у Далмацији зависи од Васељенске патријаршије, а надређени далматинском епископу је архиепископ Крфа. Депутација је могла да цару изнесе и следеће жеље: уколико би цар одустао од права да именује далматинског епископа, тражено је да га предлаже скупштина, док би рукоположење вршио сабор архијереја надлежне помесне цркве, Васељенске патријаршије. За седиште епископа, конзисторије и место где би било свештеничко сјемениште предложен је град Шибеник. Затражено је одлагање почетка рада сјеменишта за годину дана из финансијских разлога, а од власти је тражено да се православнима на коришћење уступе две цркве, у Сплиту и Тињу⁵⁶. Депутација је требало да крене на пут марта 1809, али је њен први човек, архимандрит Саватија Васиљевић, умро, па је уместо њега одређен архимандрит Герасим Зелић⁵⁷.

Када је реч о избору далматинског епископа, Венедикт Краљевић је, користећи и танку традиционалну основу да је некада дабробосански митрополит управљао црквом у Далмацији, успео да стекне поверење групе свештеника и угледнијих световних личности, и да 28. јануара 1809. поднесе молбу генералу Дандолу да буде именован за далматинског епископа. Структура потписника ове молбе, међутим, указује

53 Зелић 1900, 479.

54 Милаш 1900, 473–474.

55 Милаш 1900, 474.

56 Милаш 1901, 474–476.

57 По првобитном плану депутацију су сачињавали архимандрит Саватија Васиљевић, Андрија Руђери и архимандрит Ђорђе Ђурић. Милаш 1900, 475; Слијепчевић 1991, 522.

на то да му је много лакше било да допре до световних лица, него до свештеника: од поменутих 102 потписника, само њих десет су имали свештенички чин⁵⁸. Краљевићевој молби касније је у прилог ишао и догађај који није имао директне везе са црквеним пословима. У марту 1809, избила је побуна прохабзбуршки оријентисаних Далматинаца, у којој су учешће узели и неки од православних и римокатоличких свештеника. Схватајући да би хабзбуршка окупација Далмације и за њега лично била велики проблем, Краљевић се, на захтев генерала Мармона и Дандола, укључио у акцију њеног смиривања. Поред тога што је обилазио Далматинску епархију, умиривао народ и уверавао их у добронамерност француских власти, његова окружница упућена свештенству и верницима била је веома оштра, и садржала је анатему бачену на учеснике побуне, коју су предводили игуман манастира Драговића Стефан Дубајић, и Марко Вучемиловић из Врлике, познат као Борчило. Са њима заједно био је и један римокатолички свештеник, фрањевац Андрија Доротић. Окружница је прву двојицу изричито помињала, а клетве изнете у њој су заиста биле тешке, и свакако су произвеле дејство на верујући народ⁵⁹.

Био је то прави тест ауторитета који је Краљевић у народу стекао, јер епископски чин који је већ имао, није био сам по себи довољан. До тада су православним Далматинцима свакако већ постале познате неке чињенице из Краљевићеве биографије: хапшен и мучен од османских власти у Босни, осумњичен за припрему антиосманског устанка, примљен од митрополита Стратимировића, боравио у слободној српској устаничкој држави, све је то могло да утиче на брз раст његовог угледа. Србија је била далеко и већина верника није много знала шта се тамо тачно дешава, али зато у северној Далмацији није било тешко доћи до сазнања да је у Босанској крајини владика Венедикт имао одређено упориште у народу и учествовао у припремама устанка. Исто тако, већина није знала ни какав је био прави однос Француске према устаничкој Србији, па је Краљевићев позив на мир брзо био прихваћен. За све то време, архимандрит Герасим Зелић више се бавио припремама за путовање у Италију и Париз, пустивши Краљевића да у епархији ради шта хоће⁶⁰.

Убрзо се показало шта Краљевића чека под хабзбуршком влашћу. Када су јула 1809. обновљена непријатељства Хабзбуршке монархије и Француске, хабзбуршка војска брзо је продрла до Шибеника. Генерал Петар Кнежевић, који је ту експедицију предводио, ухапсио је и Венедикта Краљевића, који је са статусом државног заробљеника убрзо пребачен у Осигек, да би по договору карловачког митрополита Стефана Стратимировића и петроварадинске Генералне команде био интерниран у манастир Бездин⁶¹. Он је, очигледно, сматран важним човеком за Француску, и његово изручење по захтеву османских власти више није долазило у обзир, посебно јер је већ 1808. од Родофиникина у Београду добио и руско поданство. С обзиром на то да се за њега заложио и митрополит Стратимировић, заточеништво му није било тешко, а убрзо по склапању мира у Шенбурну 14. октобра исте године, он је одмах враћен у Далмацију⁶².

58 Милаш 1901, 479.

59 Окружницу је делимично објавио Никодим Милаш. Милаш 1901, 480–481. Коста Милутиновић наводи да је, у избијању побуне, улогу имало пре свега проруско расположење православних Срба у Далмацији, које је било посебно изражено код свештенства. ИСН V/2, 282. Милутиновић К.

60 Милаш 1901, 481.

61 Милаш 1901, 482; Руварац 2004, 32.

62 ИСН V/2, 283. Милутиновић К.

Све што се са њим у време тог краткотрајног рата дешавало, као и његова улога у гашењу антифранцуске побуне која му је претходила, Краљевићу је код француских власти било добра препорука. Када је коначно дошло на ред питање избора далматинског епископа, он је већ био у великој предности у односу на архимандрита Герасима Зелића. Прво, он је већ био рукоположени епископ, поникао у редовима најстарије и најугледније православне цркве, Васељенске патријаршије. Одлуку о томе је, у смислу раније донетог решења о оснивању православне Далматинске епархије, донео лично цар Наполеон I, 26. марта 1810. Та одлука је, поред именовања Венедикта Краљевића за далматинског епископа, садржала још две тачке: да се у Далматинску епархију укључују подручје Дубровника и Бока которска, и да се за генералног викара у Боки именује архимандрит Герасим Зелић, коме је одређена и годишња плата од 6.000,00 франака⁶³. Новим декретом од 31. октобра 1810, Далматинској епископији припојене су црквене општине у Пули и Пероју⁶⁴. Пуна титула епископа Венедикта Краљевића од тада је гласила: *Милошћу Божијом преосвећени епископ далматински, Боке Которске и истријски*⁶⁵. Интронизација Венедикта Краљевића свечано је извршена у Шибенику 20. маја 1810, у присуству бројног свештенства и народа⁶⁶. Убрзо након Краљевићеве интронизације, издат је царски декрет о томе да се, на предлог који би сачинио епископ, за школовање православног свештеничког подмлатка оснује сјемениште, односно богословија, и установи епархијска конзисторија (духовни суд)⁶⁷.

Од Краљевићеве интронизације до поновне хабзбуршке окупације Далмације 1813, уследио је миран период у коме је, судећи по расположивим изворима, Краљевић одговорно вршио своју дужност. Никодим Милаш, врло критичан према њему, указује на то да се старао да уреди послове у епархији, о чему сведоче и његове окружнице свештенству и верницима. Исте године када је интронизован, Краљевић је кренуо у канонски обилазак епархије. У то време су из православних храмова уклоњени и последњи остаци римокатоличког обредног утицаја⁶⁸. Архимандрит Герасим Зелић, међутим, није био задовољан. Он се из Париза вратио након Краљевићеве интронизације, а и поред очекивања није био изабран за епископа, већ само за генералног викара у Боки Которској⁶⁹. Кирил Цвјетковић у својој *Автобиографији* о томе наводи: *Краљевића изабраше а Зелића презрјеше за узрок његове суровости и строгога поступања са свјашченством*⁷⁰.

Ситуација око избора далматинског епископа није била једноставна. Зелић је био добро образовани архимандрит, који је практично као администратор и управљао епархијом, али није имао епископски чин. Уколико би на скупштини он био изабран, поставља се питање да ли би га сабор архијереја Васељенске патријаршије или неке друге помесне цркве рукоположио. Венедикт Краљевић већ је имао епископски чин, па је и његов избор поједностављивао ствари. Што се, како Цвјетковић истиче, Зелићеве *суровости и строгога поступања* тиче, за то је било разлога: на простору

63 Предлог Наполеону I да тако поступ упутио је генерал Вићенцо Дандоло 28. новембра 1809. Никодим Милаш 1901, 482; Слијепчевић 1991, 523.

64 Милаш 1901, 483.

65 Комар 2003, док 3. <http://www.rastko.rs/rastko/delo/12070> Приступљено 4. јула 2014.

66 Милаш 1901, 482–483.

67 Декретом од 23. јула 1810. наређено је отварање сјеменишта, а већ следећег дана, новим декретом, постављени су чланови конзисторије. Милаш 1901, 483.

68 Милаш 1901, 484.

69 Милаш 1901, 484.

70 Руварац 2004, 32.

Боке которске свештеници су ишли у световним оделима и наоружани, а образовање им је било слабо⁷¹. А устанак из 1809. показао је да су и свештеници на простору северне Далмације склони световним пословима.

До отвореног сукоба Зелића са Краљевићем дошло је пошто је, без његовог овлашћења, 19. децембра 1810. освештао једну которску цркву, коју је православнима дао генерал Мармон, и о томе га тек накнадно обавестио⁷². Зелићева кореспонденција са епископом Краљевићем била је по неким деловима садржаја необична. Настojeћи да истакне свој значај, он се потписивао готово као и сам епископ, ословљавајући га у почетку са *нам же архипастир и о Христе брат љубезнејиши*⁷³. Епилог неспоразума епископа Венедикта Краљевића и архимандрита Герасима Зелића била је Зелићева молба да буде разрешен дужности епископског викара и да се повуче у свој манастир, Крупу. Као разлог за то, Зелић је навео своје године и здравствено стање. Тој молби је удовољено, иако су Французи покушавали да га одговоре од тога⁷⁴.

Утемељење Далматинске епископије у време француске окупације те покрајине, несумњиво је било важно достигнуће православних Далматинаца, који су коначно дочекали да имају посебну епархију и свог архијереја. Канонска јурисдикција Васељенске патријаршије, притом, није била нарушена, али су одлуке француских власти доминантно утицале на живот у њој. Све што је млетачка власт тако дуго оспоравала, остварено је за веома кратко време, и као тековина је опстало и након што је Хабзбуршка монархија поново запосела Далмацију 1813.

У време док је као епископ деловао под француском влашћу, Венедикт Краљевић је савесно обављао духовну мисију. О неким карактеристикама његове управе сачувани су и прворазредни и наративни извори. Краљевић је, на пример, наредио да се редовно воде црквени протоколи, а посебно црквене матице (рођених, венчаних, умрлих), што је преко Никанора Богетића, архимандрита манастира Савине и новог епископског викара Боке которске, свештенству тог подручја саопштио 4. јуна 1812. године⁷⁵. Поред тога, покушао је да уведе ред и у брачно право, јер су неки свештеници, по дотадашњем обичају, венчавали и људе који нису били становници француских Илирских покрајина, о чему је такође известио архимандрита Богетића. Тако је спречена могућност да неко, без икаквих сведока или потврда надлежних црквених власти, склопи брак, без сазнања о томе да ли је можда већ био венчан⁷⁶. Предбрачни испити су свакако вршени, али нико са сигурношћу није могао да каже да су кандидати, чак и под претњом одлучења од цркве, увек говорили истину. У сарадњи са државним властима уређено је и тестаментарно право, тако што су пароси обавештавали нотаре о завештањима, која су потом уписивана у нотарске књиге, и тиме коначно потврђивана. Поред тога, на предлог ђакона Кирила Цвјетковића, будућег епископског протосинђела, Венедикт Краљевић је укинуо обичај да свештеници приликом доласка у епископски двор у Шибенику

71 Зелић 1900, 36–37.

72 Зелић 1900, 40; Милаш 1901, 484–485.

73 Препис писма са таквим почетком, које је упутио епископу Краљевићу, Герасим Зелић дао је у свом *Житију*. Зелић 1900, 40–44.

74 Формалну одлуку о прихватању Зелићеве молбе донео је епископ Краљевић 16. новембра 1811. Зелић 1900, 50–51.

75 Комар 2003, док. 1, По Зелићевом повлачењу, епископски викар за Боку которску постао је архимандрит манастира Савина, Никанор Богетић.

76 Комар 2003, док. 2.

доносе различите дарове, који су могли бити сматрани за мито. Дарови су убудуће примани само од ближих пријатеља или манастирских братстава⁷⁷. То је био значајан корак ка искорењивању симоније. Краљевић, је, поред тога, наредио да се *преко прокуратора или или каквога другог ваљана човјека при црквама прикупља новчана помоћ и друга милостиња за утјешити оне сиромаше који не могу радити и који немају од чег живјети*. До тога је дошло по наредби световних власти, која је за то формирала и посебну комисију, за коју је епископ Краљевић наредио да јој се у свим захтевима излази у сусрет⁷⁸.

Кирил Цвјетковић указује на један детаљ из Краљевићеве биографије, на који у историографији није обрађено довољно пажње. Он тврди да га је 1813. *владика хтео слати у Цариград његовим послом патријарху*, али да од тога није било ништа, јер је убрзо дошло до слома француске власти у Далмацији⁷⁹. Цвјетковић се није много удубљивао у то питање, јер очигледно о томе није пуно знао. Није, међутим, искључено да је Венедикт покушавао да преко васељенског патријарха, коме је и у епархијским пословима у Далмацији био подређен, добије амнестију од Порте за покушаје помагања устанка у Босни 1807–1809, и боравак у побуњеној Србији 1808. Краљевић је, за разлику од својих придворних монаха, свакако имао добар увид у то каква је тренутна међународна ситуација и није заборављао да је Османско царство од Хабзбуршке монархије, за коју је било само питање времена када ће њена војска поново ући у Далмацију, већ раније тражило његово изручење. Амнестија која је, преко хабзбуршких власти, вероватно била дата ужичко-ваљевском митрополиту Антиму Зепосу 1808, учинила је да се он постепено дистанцира од српских устаника, иако им је у почетку без резерве давао подршку, а за то је морао знати и епископ Краљевић⁸⁰.

Могућност да Хабзбуршка монархија поново овлада Далмацијом Краљевића је сигурно узнемирила. Он је био потпуно одан француској власти. Православни Далматинци су под Француском успели да остваре верске слободе које су у време млетачке управе биле готово незамисливе. Зато и не чуди што је, као што је тадашњи обичај налагао у свим државама, наређивао и да се у црквама врше службе за победу француског оружја, здравље и срећу, како је у циркуларима наводио, *Наполеона Великог*, и да позива вернике да будно пазе на границу према Војној крајини, упозоравајући на опасност да неко може да покуша да се искрца у Далмацију са мора⁸¹.

Убрзо је дошло до нове хабзбуршке окупације Далмације, а француска власт дефинитивно се повукла. Гувернер Далмације постао је генерал Томашић, који је епископа Краљевића, како тврди Кирил Цвјетковић, свечано примио 26. новембра 1813. Децембра исте године епископа је посетио и барон генерал Теодор Милутиновић⁸². Венедикт Краљевић се тада нашао у незавидном положају, како због ранијих искустава које је Хабзбуршка монархија имала са њим 1807–1809, тако и

77 Руварац 2004, 78–79; Комар 2003, док. 3.

78 Комар 2003, док. 19.

79 Руварац 2004, 79.

80 *Пардон*, ако се под тим подразумева амнестија од Порте, Антиму Зепосу стигао је из Цариграда преко Патријаршије и царског комесара у Пешти Николаса Бекеле, након чега се он почео све више дистанцирати од српских устаничких власти, које је још од 1804. отворено подржавао. Радосављевић 2011б, 282–283.

81 Комар 2003, док. 20; док. 23.

82 Руварац 2004, 80.

због његовог понашања као православног далматинског епископа у време француске власти, који је био одан Наполеону, и непријатељски настројен према хабзбуршком двору. Његов „досије“ код нових власти сигурно је био поново отворен. У циљу да спаси себе и сачува свој положај, он се 8. новембра 1813. обратио митрополиту Стратимировићу, молбом да њега и епархију прими под канонско окриље Карловачке митрополије. Одговор митрополита Стратимировића био је позитиван, с тим што је од епископа Венедикта затражио статистичке податке о епархији, које му је овај убрзо послао⁸³. Милаш наводи да је, у намери да своју позицију осигура и код државних власти, обавестио гувернера Томашића да је црногорски митрополит Петар I Петровић Његош затражио од Русије да Црну Гору са Боком узме под своју заштиту⁸⁴. На тај начин, он се практично ставио на располагање и новим државним властима, показујући спремност за сарадњу.

Иако су хабзбуршке обавештајне структуре знале много тога о Краљевићу, *Меморијал* који је у Бечу о њему поднео архимандрит Герасим Зелић додатно га је искомпромитовао као француског човека, који је и до положаја далматинског епископа дошао преваром. У том меморијалу се наводи и да је распустио конзисторију да би у епархији могао да ради шта хоће. Најтежа оптужба односила се на анатемисање учесника устанка у Далмацији 1809. Меморијал је код хабзбуршких власти имао одјека, јер су расправе по питањима која су у њему изнета трајале до 1815. године. Венедикт Краљевић, који у вршењу својих дужности од хабзбуршких власти није узнемираван, дао је објашњење да је својим ауторитетом допринео угушењу устанка 1809, јер су га француске власти практично приморале да изда проглас по том питању. Под знаком питања стављено је и његово рукоположење у епископски чин. Међутим, када је реч о канонској исправности рукоположења, он је 28. децембра 1814. доставио две грамате васељенског патријарха из 1806. и 1808. које су то потврђивале⁸⁵. О том питању консултован је и митрополит Стратимировић, који то није оспорио. Стратимировић је, ипак, сматрао да га треба пензионисати, али исто тако да не треба рукоположити и интронизовати Зелића, већ за далматинског епископа изабрати трећег кандидата. На основу свега тога, Дворска комисија донела је решење привременог карактера којим се одбацују Зелићеве оптужбе, а Венедикт Краљевић остаје на челу епархије. Привременост те одлуке је значила и то да она у сваком тренутку може бити промењена, чиме је притисак на далматинског епископа задржан⁸⁶.

Опстанак Венедикта Краљевића на челу Далматинске епископије био је вероватно последица сагледавања политичке реалности, пошто рат против Наполеона још увек није био завршен, а он је у народу стекао одређен углед. Јуна 1814, Венедикт је неометано посетио Боку которску и Будву⁸⁷. Касније, у јесен те године, уследило је полагање заклетве цару Францу I, а Краљевићу је том приликом чак дата предност у односу на римокатоличког бискупа, кога Цвјетковић описује као *слабог и јуродивог*⁸⁸. Године 1815, када је хабзбуршка власт у Далмацији већ била чвршћа,

83 Јануара 1814. Краљевић је од митрополита Стратимировића тражио и учитеља за семинарију, коју до тада још увек није успео да отвори, на шта му је одговорено да се стрпи док се у Далмацији не уреди политичка управа. Милаш 1901, 488–489.

84 Краљевићев пројекат предложен хабзбуршким властима, без реалне могућности да се оствари у том тренутку, односио се на припајање Босне Хабзбуршкој монархији. Милаш 1901, 490.

85 Милаш 1901, 493.

86 Милаш 1901, 494–495. Руварац 2004, 87; Слијепчевић 1991, 525.

87 У току те посете, Кирил Цвјетковић је произведен у чин архијакона. Руварац 2004, 81.

88 Руварац 2004, 86.

Краљевић је, такође без проблема, извршио канонску визитацију епархије. Том приликом наставио је рад на уређењу црквених послова, траживши на увид црквене матице и деловодне протоколе свештенства. Кирил Цвјетковић тврдио је да је владика и тада радио на сузбијању различитих неканонских поступака у епископији⁸⁹.

Међутим, убрзо су се показали проблеми у односима са римокатолицима у Далмацији, који су се хабзбуршким земаљским властима жалили да су православни звонили на својим црквама у време када су они, као припадници *господујуће вјере*, обележавали Страсну седмицу. На захтев власти у Задру, Краљевић је септембра 1815. одговорио да је увек желео добре односе са римокатолицима, да међу њима има и пријатеље, и да се учење између две цркве разликује само по форми. Реченица из једног од два Краљевићева писма, *да се нада да ће се у недалекој будућности постићи да се у догматичним питањима сједини моја црква с римском црквом, те да будемо у вјери једни, а само у обредима различни*, уз додатак да *мора бити једно стадо и један пастир*, за шта је *дужан да се постара свако, а нарочито епископ*, навела је Никодима Милаша на закључак да се код њега тада родила идеја о унији у Далмацији, око чега ће се наредних година развити оштра полемика⁹⁰.

Као још један доказ за то наводи се и Краљевићев одговор на питање Владе од 15. фебруара 1816. О томе како најбоље помоћи образовање православног свештенства у Далмацији: отварањем посебне семинарије, слањем ученика у Богословију у Сремским Карловцима или довођењем професора из Сремских Карловаца у Далмацију. Краљевић није прихватао да кандидати одлазе у Сремске Карловце, јер би тиме били ван његовог архијерејског надзора. Што се тиче отварања семинарије он би учитеље, уколико их не би нашао у Далмацији, потражио у Аустрији или Италији. Када је реч о даљој разради ове идеје, Краљевић је навео да би се у *сјеменишту* школовали кандидати *обе вјере*, на словенском језику, што је, како Милаш наводи, била стара идеја *архипискупа Змајевића и Карамана*. Због свега тога, Милаш је изричит у ставу да је Краљевић већ тада прихватио идеју о унији, а то је касније прихваћено и од других истраживача⁹¹.

Изгледало је да је после изношења ових идеја, на којима вероватно ништа није рађено, власт оставила Венедикта Краљевића на миру. Међутим, проблеми су поново били у најави од марта 1816, када је цар Франц I посетио Трст. У Трст су, да га тамо поздраве, кренули и горњокарловачки епископ Мојсеј Миоковић и далматински епископ Венедикт Краљевић. Први је за време боравка у том граду служио у српској, а други у грчкој цркви. Кирил Цвјетковић, који се током Краљевићеве посете Трсту налазио у његовој пратњи, наводи да га је цар два пута примио. Епископ Краљевић је цару поново изнео захтев за отварање православне семинарије у Шибенику и чак је тражио да се дозволи градња православне цркве и једне основне школе у Сплиту⁹². Два детаља из Цвјетковићевих сећања која се односе на то време привлаче посебну пажњу: током пријема код кнеза Метерниха, епископ

89 Руварац 2004, 82–85.

90 Никодим Милаш је концепт или копију овог писма пронашао у Архиву Далматинске Задарске епископије, под редним бројем 120 за 1815. годину. На крају овог писма, наводи се да је Краљевић *увјерен да би ово дјело било пријатно и нашем великодушном и моћном цару и његовој влади*. Милаш такође наводи да је епископа на такве ставове подстакао његов секретар Андрија Руђери, кога дословно назива *Краљевићевим злим духом*. Милаш 1901, 498–499.

91 Милаш 1901, 500–501.

92 Руварац 2004, 88.

је директно упитан да ли је унијат, на шта је одговорио да је он православне вероисповести, и да исповеда исту веру као и Руси⁹³. Један од Краљевићевих придворних монаха предложио му је да од цара тражи да се у канонским питањима Далматинска епархија потчини карловачком митрополиту. На тај начин власти не би са њим комуницирале непосредно о црквеним питањима, већ преко Карловачке митрополије, чиме би био избегнут притисак да прихвати унију. Цар Франц I га је, међутим, довео у тешку ситуацију одговором да му не треба митрополит, јер је он у својој епископији *и митрополит, и патријарх, и све*⁹⁴. Такав царев одговор Кирилу Цвјетковићу је одмах био сумњив. Далматински епископ остављен је без непосредне заштите Карловачке митрополије, а везе са Васељенском патријаршијом су, стицајем околности, постале формалне, чиме су и православни у Далмацији постали су рањивији на могући покушај увођења уније.

Аутокефална православна Карловачка митрополија, која је окупљала поданике Хабзбуршке монархије српске, делом и румунске народности, имала је дугу традицију у тој држави, а њено постојање било је утемељено низом царских привилегија и указа. Међутим, православна црква у Далмацији није била у њеном саставу. Убрзо се показало да у тек освојеним областима, Далмацији и Боки, привилегије којима је потврђена слобода православне вероисповести не морају да важе по аутоматизму. А Краљевићева дотадашња биографија, са доста противхабзбуршких елемената, и њему и православним Далматинцима је отежавала ситуацију.

Сумњу у то да се нешто спрема, Кирил Цвјетковић је, како сам трвди, стекао још у Трсту, када је у Краљевићевим одајама нашао концепт епископовог писма секретару Марку Руђерију, у коме наводи да шибенског пароха Исаију Омчикуса треба наговорити да напусти парохију, *јер се с њим ништа не може учинити*⁹⁵. За само писмо Цвјетковић наводи да је то *била артија од пет шест парчета*, што је значило да се можда радило и о поцепаном концепту. Тај догађај указује на могућност да се са притисцима на Краљевића већ тада почело.

У међувремену, епископ Краљевић и даље је добро управљао епархијом. Након одласка из Трста у Венецију и Падову упознао је Павла Соларића, који му је изнео план да за школе у Далмацији штампа све ћирилске словенске књиге. По повратку с пута је у Пероју и у Шибенику свечано дочекан од верника. Препознавши добро знање Кирила Цвјетковића, говорећи да је млад, али да зна највише, поверио му је шибенску парохију, јер се Исаија Омчикус повукао. Кирил Цвјетковић је од тада свакодневно комуницирао са епископом, његовим сестрићем Панајотом и ђаконом Андрејем Личинићем, тако да је био у прилици да се боље упозна са збивањима која се тичу Далматинске епархије, а о којима је мало ко знао⁹⁶.

Године 1818. питање уније у Далмацији у потпуности је отворено. Цар је посетио ту покрајину, а када је приликом аудијенције генерал Кучера, који је био у пратњи цара, питао Краљевића *је ли унијатскога закона*, он је одговорио да није, већ *да је источно-православнога*⁹⁷. Цар се и по одласку из Далмације, приликом посете Загребу у лето исте године распитивао о Краљевићевој вероисповести код бискупа Шиндића, који му је рекао да је далматински епископ грко-источне

93 Руварац 2004, 89

94 Руварац 2004, 90–91.

95 Руварац 2004, 91.

96 Омчикус се повукао још 1816, а синђелију за шибенску парохију Цвјетковић је добио 1817. Руварац 2004, 102–103.

97 Милаш 1901, 503.

вероисповести, и да он не зна да је унијат. Кирил Цвјетковић наводи да је и од стране власти у Задру Краљевићу такође постављано питање да ли је унијат, на шта је увек одговарао одрично⁹⁸.

Међутим, Краљевићева судбина још увек је била неодређена, пошто је решење по коме је остао на челу епархије било привремено, па су и могућности притиска на њега тим биле веће. Из периода од августа 1818. до октобра 1819. сачувана је и објављена преписка у вези Краљевићевог одласка у Беч и повратка у епархију, ради спровођења пројекта уније. Реч је о прворазредним изворима, до којих су, претрагом Краљевићевих просторија, дошли његови људи од поверења, ђакон Андреј Личинић и протосинђел Кирил Цвјетковић⁹⁹. Ова преписка прати догађаје у вези са одласком у Беч епископа Краљевића, разговоре које је тамо водио о унији и отварању Семинарије са гркокатоличким професорима из Галиције. У преписци су учествовали гувернер Далмације Томашић, канцелар гроф Саурау и дворски саветник Инштел. Редослед предмета прати Краљевићево кретање ка Бечу и из њега.

Краљевићу је било важно да се коначно реши питање његовог статуса, а то би најбоље било уредити са највишим државним властима у Бечу, док су власти мислиле да га могу убедити да брже ради на питању уније. Канцелар Саурау га је, зато, крајем августа 1818. позвао да дође у Беч због питања којима се обраћао цару, пре свега отварања семинарије, уз напомену да ће му трошкови бити плаћени и да ће аванс за пут добити од гувернера Томашића у Задру. Епископ је требало да напише формалну молбу за путовање, што је он и учинио¹⁰⁰. Најзанимљивији од ових извора је, свакако *Пројект*, који је сачуван код Краљевића, а чији је један примерак предат властима у Бечу. У том пројекту изнета је идеја *да се сједине у савршено јединство* обе цркве у Далмацији, уз очување сопствених обреда. *Пројект* је предвиђао да се у том циљу млађи свештеници шаљу на универзитет (Конвикт) у Бечу, јер је већина недовољно образована, а у самој Далмацији отвори *Сјемениште* (Семинарија) у коме би радили учитељи из Галиције, који знају српски језик. Свештеници који би завршили то сјемениште били би први рукополагани, и касније би примали од државе већу надокнаду у новцу (уместо 100 по 200 форинти). Краљевић у овом пројекту такође указује на потребу да се отвори и гимназија са различитим степенима, закључно са *филозофијом*, које би кандидате припремиле за семинарију. Од на тај начин образованих свештеника касније би била сачињена и епархијска конзисторија. Пројектом је предвиђено да се архимандрит манастира Савина, Никанор Богетић, заслужни и ревносни епископски викар у Боки которској, који би био велика препрека идеји о унији пензиониса, и на његово место постави протосинђел Кирил Цвјетковић, у кога је епископ имао пуно поверење. Краљевић је изразио и бојазан да ће овај подухват свакако ометати црногорски митрополит Петар I, који у Боки има

98 Одговор Краљевића није остављао никакве недоумице о томе којој вероисповести припада: *Божјом милошћу и сватаго патријаршескога престола сушчаго в Константине граде, православно-восточнога*. Руварац 2004, 104, 107–108; Слијепчевић 1991, 526.

99 Ђакон Андреј Личинић, који је побегао из Далмације у Србију код кнеза Милоша Обреновића, делимично променивши идентитет, оставио је иза себе ову преписку, пронађену испод даске у поду Краљевићеве канцеларије, која је била закована за ногу од стола. Грађа је на италијанском језику, вероватно писана од секретара Руђерија. Након што је дат њихов изворник, приложени су и преводи свих докумената. Изворе је Друштву србске словесности предала Розалија Ђирковић, *супруга покојног Молера Ђирковића*, да буду штампани у спомен покојног Андреја Личинића. Приредио их је и објавио Алекса Симић, почасни члан Друштва србске словесности. Симић 1863, *passim*.

100 Симић 1863, док. 1, 55–56; док. 2, 56–57.

изузетан углед. Овај документ потписан је 29. новембра 1818. у Бечу, што значи да га је Краљевић тамо и саставио. У њему је јасно поменуто унија као циљ, до кога треба доћи полако и веома пажљиво. По Краљевићевој замисли, све трошкове би сносила влада¹⁰¹. Саурау му је 4. фебруара 1819. званично одговорио на предлоге. Судећи по том одговору, цар Франц I прихватио је готово све идеје¹⁰². Након тога, епископ Краљевић вратио се у Далмацију, сада већ сигуран у свој положај, где је наставио преписку са гувернером Томашићем и дворским саветником Инштелом о, како је у писмима стајало, *познатој ствари*, уз пропратне коментаре да су га *његови Грци* лепо дочекали по повратку¹⁰³.

Гувернер Томашић га је, 25. априла 1819, обавестио да су одређени учитељи из Лавова који ће доћи у Далмацију, како би Семинарија била што пре отворена: каноник Ступницки, професор моралне и пастирске богословије, био би уједно и директор школе, Јаков Честински одређен је за професора црквене историје и канонског права, а Јаков Кировски за професора Библије и Догматике. У писму је наведено да ће бити одређен и један помоћни професор, који ће по потреби замењивати сваког од поменуте тројице. Краљевић је обавештен и о томе каква су упутства добили, што такође говори о намерама које су православним Далматинцима морале бити сумњиве. Они су имали задатак да у Бечу сачекају да им порасту браде, и да савладају основе српског и италијанског језика¹⁰⁴. Епископ Краљевић је, међутим, Бечу испостављао нове захтеве. Планирајући да се, поред смештаја за професоре, оснује и интернатски смештај за полазнике, он је тражио да се упосли чак 18 људи. Његов захтев да четврти професор, који је био предвиђен за помоћног, предаје немачки језик, брзо је од власти прихваћен као умесан¹⁰⁵.

Управо у том периоду, до Краљевићеве преписке дошао је Андреј Личинић, и о томе обавестио Цвјетковића. Одмах потом о томе су обавештени угледни православни Далматинци, и тада је кренуо отпор спровођењу поменуте идеје¹⁰⁶. Проблем је изазвало и питање новог гробља. По плану власти, одређено је место за њега, а римокатолички и православни део били би преграђени зидом. Краљевић је и ту нашао простора да делује на власт тако да учврсти своје позиције. У писму гувернеру Томашићу од 7. маја 1819, навео је да би тај зид учврстио поделе које су постојале, и да гробље за припаднике обе вероисповести може да постоји и без њега. И у овом писму изричито је поменуто унија као крајњи циљ¹⁰⁷.

По повратку из Беча, Краљевић је будно надгледао шта ради и како се понаша архимандрит Герасим Зелић, човек за кога је идеја увођења уније у Далматинској епископији била незамислива. Зелић је, пред Краљевићев пут у Беч, послао поруку преко ђакона Личинића да му жели све најбоље ако одлази у престоницу ради добра цркве, и обрнуто, ако мисли другачије¹⁰⁸. Краљевић је 11.

101 Симић 1863, док. 3, 57–62.

102 Симић 1863, док. 5, 64–66.

103 Симић 1863, док. 6, 66; док. 7, 67–68.

104 Симић 1863, док. 8, 68–69; Слијепчевић (1991), 528; Милаш (1901), 508.

105 Економ, домар, кувар и његов помоћник, још двоје слугу... Симић 1863, док. 9, 70–72; док. 10, 73–74.

106 Слијепчевић 1991, 528.

107 Симић 1863, док. 11, 74–75, док. 12, 75;

108 *Ако господин епископ има чисту совјест и намјереније за просвешченије јуности и стада Христова благочестиве источне свете наше матере цркве, да му желим срећни и благословени пут и да га буде спроводити ангел хранитељ тако и обрратно; ако ли мисли другачије, да Бог даде, не доша ни тамо ни амо.* Слијепчевић 1991, 527.

маја 1819, у тренутку када су се већ назирале његове намере, обавестио Томашића да архимандрит Зелић има план да, под изговором да одлази у Босну на лечење у бању, ступи у везу са дабробосанским митрополитом и отуда против њега и његових замисли шаље посланице у Далмацију и буни народ¹⁰⁹. Зелић је од Личинића или Цвјетковића већ морао бити обавештен о томе шта су у Краљевићевом тајном протоколу (*Protocollo Secreto*) нашли, и могуће је да би преко дабробосанског митрополита покушао да Васељенску патријаршију упозори шта се у Далматинској епископији дешава. На другој страни, Венедикт Краљевић знао је какве су прилике и у Босни и у Далмацији, и покушавао је да спречи да информације о његовом раду дођу до Патријаршије у Цариграду, чији је и сам архијереј био. Исто тако, он ни најмање није сумњао у то да ће Зелић, захваљујући својим бројним везама, деловати против могуће уније и из Босне, и да ће у томе сигурно имати подршку дабробосанског митрополита.

У јесен 1819, Краљевић је отишао у канонску визитацију Боке которске. Иако је планирао да то уради раније, у писму од 26. октобра 1819. грофу Саурауу, он наводи да ће то извршити у новембру, да ће том приликом сменити викара Богетића и на његово место поставити Кирила Цвјетковића. Ово писмо занимљиво је и по опису Боке которске и њених становника. Краљевић, између осталог, наводи да су по сујеверју *далеко превазишли* све друге епархиоте, али да су *веома вјешти у морепловству*. И у овом писму он наводи да му смета и црногорски митрополит (Петар I Петровић Његош), кога у Боки веома поштују, а он сам *пази дужности свог чина*¹¹⁰.

У међувремену, 6. децембра 1819, стигли су професори унијати у Задар. Њихово понашање у почетку није изазивало толико сумње, јер су ишли у цркву и појали у певници, мада нису служили. Први их је разоткрио оброчачки парох Леонтије Павковић, који је међу даровима које су донели нашао и одежде и сасуде за које је одмах знао да нису православни, већ *римски*¹¹¹. Убрзо је дошло до реакције православних Далматинаца, који су већ почели јавно говорити о томе да се Венедикт Краљевић *поунијатио* и да га више не признају за свог владику. Када се априла 1820. Краљевић вратио из Боке которске, на пристаништу у Шибенику није га дочекао нико, сем Кирила Цвјетковића, који је ту био по службеној дужности, и сам добро упућен у то шта се збива. У кући Георгија Димитријевића у Шибенику пре тога је одржан састанак на коме је решено да децу неће слати у школу, што је дванаест црквених татора отворено саопштило епископу Краљевићу, такође уз наглашавање чињенице *да се он у Бечу поунијатио*¹¹².

Православни Далматинци, на челу са архимандритом Герасимом Зелићем, обратили су се 30. априла 1820. за помоћ и карловачком митрополиту Стратимировићу, коме су детаљно изнели своје виђење овог проблема, а Краљевићеву делатност описали као потпуно неприхватљиву. Оптужбе против њега биле су бројне: за Краљевића је наведено да није уредио епархију, отворио школу за свештенике, да се сагласио са тим да мешовити бракови буду склапани пред римокатоличким свештеником, да је дозволио да опело за једног православног племића, Марка Мирковића, врши и римокатолички свештеник, да је довео унијатске учитеље, да спроводи насиље као у Турској, одакле је и морао побећи¹¹³... То су биле

109 Симић 1863, док. 14, 77–78.

110 Симић 1863, док. 16, прилог, 84–86.

111 Слијепчевић 1991, 528.

112 Слијепчевић 1991, 528–529.

113 Зелић 1900, 124–130.

тешке оптужбе, посебно када је реч о уплитању римокатоличких свештеника у венчања и опела православних, што је будило сећања на време млетачке управе, када су такви поступци били чести.

Стратимировић је тим поводом писао цару Францу I, кнезу Метерниху и канцелару Саурау. У писму Саурау навео је да сви Краљевићеви поступци указују на тежњу за склапањем уније, о чему постоји пуно доказа. Предлог који је изнео подразумевао је да из Далматинске епископије буду удаљени и Краљевић, кога верници већ сматрају незаконитим епископом, и унијатски професори, и да се на далматинску епископску катедру постави нов, достојан архијереј¹¹⁴. Саурау му је 11. новембра 1820. обећао да ће његови захтеви бити испуњени, али по том питању ништа конкретно није урадио. Приликом Стратимировићевог аудијенције код цара у Пешти, он му је на питање о стању у Далмацији одговорио *да не прави прозелите*, и да жели да свако остане у својој вери. Међутим, очигледно није био искрен¹¹⁵.

До Беча је јула 1820. стигао и Герасим Зелић, који је примљен код Саурауа. Он му је саветовао да буде послушан епископу, али му је Зелић рекао да он то и јесте, али не и 70 хиљада православних, потврдивши оптужбе против Краљевића. Дуго после тога, све до 1823, он је остао у Бечу без икаквог званичног одговора, а догађаји у Далмацији су се развијали без његовог значајнијег утицаја. Занимљиво је, међутим, да му је цар Франц I приликом аудијенције 1823. године рекао да ће Краљевића пензионисати, и да ће на његово место поставити епископа из Хабзбуршке монархије¹¹⁶.

Даљи ток догађаја је у српској историографији добро познат, и интерпретиран на основу прворазредних извора. Протести су постајали све снажнији, а испред Краљевићевог резиденције су осванула три камена крста пренета са гробља, што је било врло упечатљиво упозорење. Представници православних Далматинаца су властима, укључујући и гувернера Томашића, предочили да су преварени и да ни у каквом случају не желе унију. У Шибеник је тада, због могуће побуне, упућено хиљаду нових војника, који су имали задатак да нареду спрече. Ситуација је полако измицала контроли, а Краљевић је, и поред Томашићевог предлога да професоре врати назад у Галицију, то одбијао¹¹⁷. Узајамне оптужбе Краљевића и представника далматинских Срба, укључујући и Кирила Цвјетковића, у кога је раније имао поверења, настављене су, а верници су отворено устали против владикиних поступака. У школи у којој су требали да раде професори из Галиције било је свега неколико ученика, махом сиромашне деце. Цару Францу I упућене су и две нове жалбе, од којих је на једној, народној, први потписник био Стеван Вујиновић, а на жалби свештенства као први је потписан протосинђел Кирил Цвјетковић. Жалбе су уручене фебруара 1821. у Љубљани, где се одржавао други по реду Конгрес Свете алијансе, а копија тајног протокола достављена је руској делегацији, па се и руски император Александар I о томе распитивао код хабзбуршког цара¹¹⁸.

После тога, сукоби су настављени. Краљевић је покушавао да угуши незадовољство, ђакон Андреја Личинића је отпустио а Кирила Цвјетковића је маја 1821. лишио шибенске парохије и послао за привременог игумана у манастир Крку, забрањујући му да носи набедреник и напрсни крст, што је требало додатно да га понизи. Цвјетковић је у манастир Крку отишао као обичан монах, јер није могао да

114 Слијепчевић 1991, 532–533.

115 Слијепчевић 1991, 533.

116 Зелић 1900, 132–143, 158–163.

117 Слијепчевић 1991, 529.

118 Слијепчевић 1991, 534–535; Руварац 2004, 210–211.

прихвати игуманство¹¹⁹. Убрзо је склоплена и завера чији је циљ био да се изврши атентат на епископа Краљевића. Слијепчевић наводи и да је у манастиру Крупи положена заклетва да ће се православље бранити. Тој заклетви присуствовали су Кирил Цвјетковић и јеромонах Никанор Кнежевић-Вукобрат. За атентат на Краљевића ангажована су три човека, Сава Поповић-Чоко из Богетића, Василије Катић из Чучева и Андрија Клепо из Промине, иначе римокатолик¹²⁰. На први дан Духова, 10. маја 1821, пуцано је на Краљевићеве кочије, јер се сматрало да је он у њима. Међутим, у кочијама су се налазили каноник Ступницки, пуковник Гример, командант града, и комесар Буровић са слугом. Краљевић није био у кочијама, а каноник Ступницки је убијен, док је Гример тешко рањен, и убрзо потом је умро¹²¹.

Ислеђивања су била брза и строга. Ухапшена су два атентатора, Катић и Клепо, који су касније умрли у затвору. Трећи, Поповић, такође је ухапшен, али се спасао тако што је 1822. побегао из затвора и отишао у Босну. Суд није могао да установи ко је организовао атентат на Краљевића, али је он за то окривљавао Цвјетковића и још једног калуђера. Кирил Цвјетковић је у истражном затвору провео четири године, да би потом био пребачен на издржавање казне у Градишку, одакле је пуштен 1843. и интерниран у манастир Бездин у Банату, у ком је 1857. и умро¹²².

Сутрадан по покушају атентата и убиству Ступницког и пуковника Гримера, 11. маја 1820, епископ Венедикт Краљевић напустио је Шибеник и отишао у Задар, где се под окриљем хабзбуршке администрације за Далмацију осећао сигурније. Далмацију су, потом, напустили и преостали професори из Галиције. Краљевић је 23. маја 1823. обавестио задарског пароха Спиридона Алексијевића да одлази у Италију на лечење, и као намеснику му поверава управу над епархијом. Након боравка у Падови, трајно се настанио у Венецији 1824. године, и даље управљајући епархијом преко Алексијевића. Такво стање опстаје све до његовог пензионисања 29. децембра 1828, када му је одређена пензија од 3.000,00 форинти годишње¹²³. У међувремену, и карловачки митрополит Стратимировић и Спиридон Алексијевић настојали су код хабзбуршких власти да се на чело Далматинске епископије постави нови законити епископ. Најважнији резултат ових напора био је потчињавање Православне цркве у Далмацији карловачком митрополиту у питањима вере, избора и интронизације епископа. Карловачком митрополиту тиме ипак нису дата овлашћења над Далматинском епископијом као када је реч о другим епархијама у саставу те аутокефалне цркве. Нов далматински епископ, Јосиф Рајачић, хиротонисан је у Сремским Карловцима 24. јуна 1829, а интронизован у Шибенику 6. октобра исте године¹²⁴.

О Краљевићу су, и након његовог одласка, стизале вести у Далмацију, посебно од људи који су посећивали Венецију и тамо га сретали. Порфирије Успенски, који га је упознао приликом посете Венецији 1842, описао га је као човека одличног здравља, врло високог, јаке телесне конституције и отменог држања. У том граду сазнао је и да вајари и сликари сматрају да је *најпогоднији узор за вајарство и сликарство*¹²⁵. Архимандрит Герасим Петрановић, каснији епископ бококоторски, Краљевићев савременик, такође је оставио драгоцене податке за његову биографију,

119 Слијепчевић 1991, 536; Милаш 1901, 519–520.

120 Милаш 1901, 519–520; Слијепчевић 1991, 537.

121 Слијепчевић 1991, 537; ИСН V/2, 286. Милутиновић К., 286.

122 Слијепчевић 1991, 537.

123 Слијепчевић 1991, 538.

124 Слијепчевић 1991, 538, 540–541;

125 Слијепчевић 1991, 538.

који могу бити од користи и при анализирању његових, на први поглед, јасних поступака. Очигледно добро упућен у стање цркве у Далмацији, али и Краљевићеву прошлост, он наводи да је бивши кратовски митрополит и далматински епископ Венедикт *обичај самовољног управљања у Далмацију испод турског јарма донео, а да се због оскудице у науци бацио у наручје некаквих људи којима је сасвим поверење своје слепо поклонио био, а ови га злоупотребише*¹²⁶. Из наведеног се види да Петрановић, заправо, није много знао какво је образовање Краљевић стекао у младости, али је био сигуран у то да је *временом постао изобразен*, о чему говоре и његови легати књига даровани црквеним општинама или манастирима.

Када је реч о његовом праву да служи архијерејску литургију, васељенски патријарх је био јасан: Краљевићу је одобрено да служи у у храму Светог великомученика и победоносца Георгија у Венецији¹²⁷. Занимљиви су и други детаљи из његовог односа како са Васељенском патријаршијом као црквом којој је припадао, тако и са појединим владарима држава у којима је Православље било државна религија. Приликом посете Венецији, руски император Николај I даровао му је скупочену панагију, а грчки краљ Отон I уручио му је високо државно одличје Краљевине Грчке, Орден Спаситеља. Епископ Венедикт Краљевић имао је богату библиотеку. У опоруци је све словенске књиге завештао православној цркви Светог пророка Илије у Задру и Патријаршијској академији на Халки, док је грчка и латинска издања поклонио Атинској и другим грчким библиотекама. Венедикт Краљевић умро је у Венецији 1. фебруара 1862, у 97. години живота. Тело му је три дана било изложено у цркви Св. великомученика и победоносца Георгија, у којој је и сахрањено. На гробу му је, на латинском језику, по сопственој жељи био уклесан следећи текст: *Ја, Венедикт Краљевић, први архиепископ православне цркве у Далмацији. Ч[ек]ају воскресенија мртвих и жизни будућачаго века. Амин.*¹²⁸

Историчари који су писали о њему током 20. века, пре свих Никодим Милаш и Ђоко Слијепчевић, цитирали су делове његове писане опорукe састављене 1861, у којој је навео да исповеда православну источну хришћанску веру, утемељену на одлукама седам васељенских сабора, и да никада није био унијат: *Ја умирем исповиједајући пресвете догмате, које у свој њиховој цјелини и неповријеђености чува света моја матер, католичка, апостолска, православна, источна црква, која је добила свој почетак од светих апостола, и која за непрекидни низ вјекова учи онако као што је учио Господ наш Исус Христос, свети оци и седам васељенских сабора, који су својим канонима утврдили то учење, и који су под претњом анатеме забранили да се ишта додаје том учењу. Чврсто вјерујем и непомично исповиједам све оно што се садржи у символу, који исповиједа православна источна црква. Ја нијесам никада мислио, нити ми је икада на ум пало, да повриједим или измијеним пресвете догмате свете вјере православне цркве, као што су неки ради својих посебних цијељи злобно хтјели да износе (а којима сам ја опростио, као што им и данас од свега срца праштам). Намјера моја била је само да просвјетлим стадо моје*

126 Подаци које је Петрановић оставио о Краљевићу у њему савременом добу су свакако тачни, јер се радило о архимандриту, а нешто касније и епископу, који је и сам био део структуре Далматинске епископије. Петрановић 1863, 142–143.

127 Петрановић не наводи који је патријарх могао дати ту дозволу. У наведеном периоду на васељенском престолу сменили су се Антим III (1822–1824), Хрисант I 1824–1826 и Агатангел I 1826–1830, иначе бивши београдски митрополит. <http://www.patriarchate.org/patriarchate/patriarchs> Приступљено 12. 06. 2014. Уколико је та одлука донета после Краљевићевог пензионисања, донео ју је бивши митрополит београдски Агатангел.

128 Петрановић (1863), 143; Радосављевић 2011б, 328.

духовно и да уклоним мржњу између православних и римокатолика, и да их сложим у братској љубави.¹²⁹ Објашњење за овакав садржај опорукe Слијепчевић је видео у томе да је, када су пропали сви планови о увођењу уније, Краљевић практично сам себе уверавао у то да није унијат¹³⁰. Никодим Милаш је, међутим, по том питању био одређенији. Он указује на Краљевићево писмо, упућено 11. августа 1828. Спиридону Алексијевићу, у коме је навео да је по доласку у епархију затакао лоше образовано свештенство, и да се трудио да то стање поправи, у чему је добио и подршку императора за отварање одговарајуће школе. У том писму он је навео да је молио за помоћ императора и *против своје воље*, и да је намеравао да не допусти никакво нарушавање чистоте православних догми, те да му је савест мирна, а да је због својих добрих намера *прогоњен до самога живота* (вероватно се мисли на покушај убиства)¹³¹. У даљој анализи Милаш потврђује да Краљевић *никада није био ни унијат ни латинин, нити је формално апостазирао од православне вере*. Милаш је из тога извукао закључак да је Краљевић у православљу практично опстао управо због краха идеје о спровођењу уније, чији први корак је требало да буде Сјемениште са гркокатоличким професорима. Никодим Милаш, и поред Краљевићеве писане опорукe из 1861, у којој тврди да је увек био одан Православној вери, сматра *да се није оправдао пред историјом*¹³².

Из деловања Венедикта Краљевића још од времена када је боравио у Влашкој, потом у Јањини, па на Синају, све до одласка у пензију, јасно се види личност која је имала смеле, некад и нереалне планове, и која је свесно прихватала ризик да се у такве подухвате упусти. Изузетном домишљатошћу и дипломатском вештином он је успео да 1807. измакне из руку босанског везира, пређе у Хабзбуршку монархију, а потом у устаничкој Србији од руског дипломатског агента Родофиникина чак добије и руски пасош, са којим је безбрижно прешао пут до Далмације. Тамо је брзо склапао познанства, прво са Грцима у француској служби, потом са угледнијим православним Србима, како световним личностима, тако и са онима који су имали свештенички чин. Венедикт Краљевић је на време проценио да се треба ставити на располагање француским генералима Мармону и Дандолу, који су управљали Далмацијом и Боком, организованим као Илирске покрајине. Краткотрајни рат Хабзбуршке монархије и Француске 1809, када је као заробљеник био интерниран у Осијек, па у Бездин, учврстио је поверење француских власти у њега, и он је потврђен за првог далматинског православног епископа. Користи од његове блискости са властима имали су сви православни Далматинци, који су коначно добили пуну верску слободу, незамисливу под млетачком влашћу до 1797. Краљевић је вешто склањао у страну локалне ауторитете који би му могли бити конкуренција, попут архимандрита Герасима Зелића.

Обновом хабзбуршке власти у Далмацији у јесен 1813, Краљевић се нашао у тешкој ситуацији, јер су поново отворена питања из његовог односа у прошлости према присталицама Беча, посебно када је реч о анатемисању учесника антифранцуског устанка из марта 1809. Додатни притисак вршен је и тако што је стављена под сумњу канонска основа његовог рукоположења, а решење којим је остао на челу епархије било је привремено. Од 1815. до 1816. наступио је период

129 Слијепчевић 1991, 538; Милаш 1901, 530–531.

130 Слијепчевић 1991, 538–539.

131 Ово писмо, које се чувало у архиву манастира Крке, Никодим Милаш објавио је у целини. Милаш 1901, 530.

132 Милаш 1901, 531.

прво латентног, а потом и интензивног притиска да своју епархију уведе у унију, што је кулминирало доласком гркокатоличких професора за семинарију у Шибеник, а завршило се 1821. убиством каноника Ступницког и команданта града Гримера. Преписка која је вођена између канцелара Саурауа, гувернера Томашића и епископа Краљевића 1818–1819, као и *Пројект* који је поднео у Бечу по садржају су сасвим јасни: радило се о плану за увођење уније, која се као таква и помиње. Преписка је у српској историографији сматрана за недвосмислену потврду таквих Краљевићевих намера. Међутим, чињенице да је у Венецији служио архијерејске литургије у православној цркви и у пензији, да је комуницирао са Васељенском патријаршијом и представницима дворова православних држава, у потпуној су супротности са наведеним унијатским намерама. Јер унију је, ако је нису хтели верници, могао да прими и сам, а он се увек изјашњавао као православни епископ. И његова писана опорукa је у складу с тим, а да је умро као православни потврдио је и Никодим Милаш¹³³. Због тога су и тврдње о томе да је, још од 1815. *био сједињени епископ*, које се јављају у делу хрватске историографије, нетачне¹³⁴.

У поменутој Краљевићевој преписци коју је имао са највишим државним и покрајинским властима, укључујући и писма у којима се унија директно спомиње, види се његово инсистирање на постепеном, а не брзом увођењу уније. Он је то правдао чињеницом да би нагли покушаји унијаћења изазвали супротан ефекат, и заувек спречили тај подухват. Поред тога, он је тражио да се у почетку не прави разлика у новчаним припадностима које држава даје паросима, у зависности од тога да ли ће се радити о новорукоположеним, или о старим свештеницима. И то је остављао за неко будуће време¹³⁵. И док је пожуривао отварање семинарије, у једном писму Саурауу он наводи *да мора сугестивни ту своју жељу* (за што скоријом унијом) *и подврћи се околностима, остављајући све заслуге делу напретка времена*¹³⁶. Канцелару Саурауу је, такође, писао и о томе *да мора рукополагати кандидате исте као и прије*, јер још није реализовано отварање школе, а и да се не би сумњало на њега¹³⁷.

Притиснут од двора, он је можда прихватио отварање семинарије као нужно зло, јер других учитеља у Далмацији није имао. У анализи тог проблема, занимљиви су и подаци о томе шта је ко од професора из Галиције требало да предаје, и колико је то било слично или различито у односу на програм Карловачке богословије, утемељене 1794. године. У Карловачкој богословији се, од отварања до 1820, променило укупно тринаест професора, од којих су двојица била из Карловачке гимназије. У протоколима с краја школске 1818–1819, времену најближем када је донета одлука о упућивању професора из Галиције у Шибеник, помињу се три професора Карловачке богословије: протосинђел Геогрије Хранислав предавао је *Богословску догматику, пастирску и моралну*, затим *Реторику, Омилитику, Катихизис* и *Црквену историју*, митрополијски капелан Авакум Живковић предавао је *Толкованије Јевангелија*, а Пахомије Јовановић, јерођакон, *Педагогику, Метод учитељски, Словенску граматику, Појање* и *Правила црквена*. Највећи број ученика знао немачки, неки латински, мађарски, грчки, па и турски језик¹³⁸. Као што се из

133 Милаш 1901, 531.

134 Pederin 2004, 160.

135 Симић 1863, 57.

136 Симић 1863, док. 9, 70.

137 Симић 1863, док. 16, 79.

138 Радосављевић 2003, 54.

наведених података види, професори Карловачке богословије били су доста оптерећени наставом, па је отворено питање да ли би та школа могла да некога пошаље у шибенску семинарију.

Формалне сличности у предметима две школе, једне активне и друге која никада није у потпуности заживела, биле су приметне, с тим што су поједине области по професорима биле другачије распоређене. Ступнички је требао да предаје *Моралну и пастирску богословију*, што је у Сремским Карловцима радио Георгије Хранислав. И *Црквену историју*, за коју је био одређен Јаков Честински, у Сремским Карловцима такође је предавао Хранислав. Наставу из *Канонског права*, као предмет поверену такође Честинском, у Карловачкој богословији држао је Пахомије Јовановић, а еквивалент настави из *Библије и догматике*, предвиђене за Јакова Кировског, држали су Георгије Хранислав и Пахомије Јовановић. У Шибенику није била предвиђена педагошка група предмета, али јесте учење немачког језика, званичног у целој држави. Немачки језик је, у Краљевићевом предлогу изнетом у Бечу, једноставно заменио италијански, предвиђен као обавезан у време француске власти. Могуће је да је преко тако устројене школе у Шибенику Краљевић заиста имао намере да подигне ниво образовања епархијског свештенства, посебно ако се има у виду да је предвидео и отварање припремних гимназијских степена, које су пре уписа у Карловачку богословију похађали многи њени ђаци. Унијатске интерполације, које би се временом сасвим сигурно испољиле у настави, могле су код сваког кандидата бити кориговане од стране епископа, конзисторије и угледнијих свештеника. Епископ Краљевић је предложио, а власти прихватиле, да сви трошкови школе иду на државу, што је епархији могло да буде велико олакшање.

Краљевић је, у тренутку када су преговори о унији одмакли, у Далмацији био више од десет година. Он је добро знао са каквим проблемима су се под млетачком влашћу суочавали православни Далматинци, и исто тако је морао знати да они никада неће прихватити унију. Држећи своје планове у тајности и преговарајући са двором, он је учврстио своје место на челу епархије. На тај начин опстао је као далматински епископ, иако је вероватноћа да као француски човек буде смењен била велика. Међутим, у даљим намерама да можда реализује неке од својих идеја, суочио са моћним бирократским апаратом, сасвим различитим од влашког или од провинцијске управе у Босанском пашалуку, као и оног у устанничкој Србији. У тој комуникацији, он је можда преценио своје могућности и дипломатску умешност и из ње није могао изаћи као победник, а православни верници су га се, по сазнању да је преговарао о унији, једноставно одрекли. На крају се, са великом сигурношћу, може закључити да многи догађаји који су имали везе са питањем уније у Далмацији нису изашли из оквира усмене комуникације и да доступни извори не пружају потпуну слику о томе.

Извори и литература

Алексијевић Димитрије (1901), *Леонтије Ламбровић, београдски митрополит од 1801. до 1813*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1901, Београд, 534–535.

Али-паша Тепелени Јањински, http://sr.wikipedia.org/sr/Али-паша_Јањински. Приступљено 30.05. 2014.

Вукова преписка I (1988), ур. Голуб Добрашиновић и др., Београд : Просвета

Вукићевић Миленко М. (1901), *Леонтије Ламбровић, београдски митрополит од 1801. до 1813*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1901, Београд, 534–535.

Вуковић Сава (1996), *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац : Евро – Унирекс – Каленић

Зелић Герасим (1897) *Житије Герасима Зелића, свеска прва*, Београд : СКЗ

Зелић Герасим (1898), *Житије Герасима Зелића, свеска друга*, Београд : СКЗ

Зелић Герасим (1900) *Житије Герасима Зелића, свеска трећа*, Београд : СКЗ

Јовановић-Бркић Василије (1891), *Опис турских области и у њима хришћанских народа, а нарочито народа српскога, састављен год. 1771. српским патријархом Василијем Бркићем*, приопштио И. Руварац, Споменик СКА X, Београд: СКА 43–66.

Ковачевић Љубомир (1891), *Берат Махмуда II од 7. новембра 1813. београдском митрополиту Дионисију*, Споменик СКА X, Београд, 29–30.

Комар Горан (2003), *Књига попа Филипа Костића (19. вијек)*, документа, Херцег Нови : Градска библиотека и читаоница. <http://www.rastko.rs/rastko/delo/12070> Приступљено 4. јула 2014.

Микић Ђорђе (2004), *Буна Јована Јанчића*, у: Српска револуција 1804–1815. и Босна и Херцеговина, Бања Лука : АНУ РС.

Милаш Никодим (1901), *Православна Далмација*, Нови Сад : Сфаирос

Мирковић Лазар (1983), *Православна литургија или Наука о богослужењу Православне источне цркве. Део 2: посебни део, Свете тајне молитвештва*, Београд: Завод за умножавање при Светом архиепископском синоду СПЦ

Pederin Ivan (2004), *Odnos bečkog dvora prema crkvenoj uniji u Dalmaciji dvadesetih godina 19. stoljeća*, Crkva u svijetu 39, 1, Zadar 160–169.

Петрановић Герасим (1863), *Лѣтописъ Православне цркве у Далмацији*, Магазинъ србско-дамлатинскій за годину 1863, Задар, 140–148.

Перовић Радослав (1977), *Први српски устанак, акта и писма I*, Београд : Народна књига.

Попов Нил (1873), *Православное обозрение 2*, Санкт Петербург

Радосављевић Недељко (2002), „Школовање свештенства у Карловачкој богословији 1794–1820“, у: *Образовање код Срба кроз векове*, Завод за уџбенике и наставна средства: Друштво историчара Србије: Историјски институт, 41–62.

Радосављевић Недељко (2007), *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831 (управа Васељенске патријаршије)*, Београд : Историјски институт

Радосављевић Недељко (2009), *Шест портрета православних митрополита 1766–1891*, Београд : Историјски институт

Радосављевић Недељко (2011a), *Краљевић, Венедикт*, СБР 5, Нови Сад : МС 327–328.

Радосављевић Недељко (2011b), *Антим Зепос, ујичко-ваљевски митрополит 1802–1814*, Историјски часопис 60, Београд, 271–288.

Радосављевић Недељко В. (2013), *Викарни епископи Дабробосанске митрополије 1766–1878*, Историјски часопис 62, Београд, 161–192.

Радосављевић Недељко В., Маринковић Мирјана (2012), *Два прилога за историју православне цркве у Босни*, Мешовита грађа 33, Београд, 279–291.

Руварац Димитрије (2004), *Автобиографија Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље*, приредио Горан Максимовић, Херцег Нови : Градска библиотека и читаоница

Симић Алекса (1963), *Преписка о унији далматинскогъ епископа Венедикта Краљевића са аустријскимъ правителствомъ*, Београд: ДСС

Слијепчевић Ђоко (1991), *Историја Српске православне цркве 2*, Београд : БИГЗ

Списак васељенских патријараха. <http://www.patriarchate.org/patriarchate/patriarchs> Приступљено 12. 06. 2014.

Стојанчевић Владимир (ур) (1981), *Историја српскогъ народа V/2*, Београд : СКЗ, 297–307.